

УДК 338.439.5:637.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-286-5-18

КАРПЕНКО В. Л.
Хмельницький національний університет

АНАЛІЗ СТАНУ РОЗВИТКУ МОЛОКОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Проаналізовано виробництво молочної продукції підприємствами України за видами у розрізі років. Визначено ключових гравців – переробників на національному ринку молокопродуктів. Переробкою молока в Україні займається 320 підприємств, проте майже 80 % ринку контролює 55 заводів, значна частина яких входить до складу великих холдингів. Частки ринку провідних виробників не перевищують 7–10 %. 13 компаній утримують 62 % ринку. Решту ринку розподіляють між собою дрібні компанії та одиничні молокопереробні заводи.

Проведено моніторинг заготівельних цін на ринку молока в Україні та динаміку структури якості молочної сировини, що надійшла на переробні підприємства України від сільськогосподарських підприємств. Визначено, що на відповідний рівень роботи переробних молочних підприємств і на цінову політику молочного ринку мають вплив природні чинники – сезонність виробництва молочної сировини. Протягом року обсяги виробництва молока коливаються, що пов'язано з фізіологічними особливостями великої рогатої худоби, досягаючи максимальних значень у травні–липні і значно знижуються в зимові місяці.

Оцінено структуру виробництва молочної продукції в Україні. Проведено групування виробників молочної продукції в Україні. До списку лідерів молочної галузі потрапили не тільки українські переробники молока, а й транснаціональні компанії, в яких налагоджено виробництво в Україні.

Ключові слова: молочна галузь, ринок молочної продукції, переробники молока, заготівельна ціна, молочна сировина, молочні бренди.

KARPENKO V.
Khmelnitskyi National University

ANALYSIS STATE OF DEVELOPMENT THE MILK PROCESSING INDUSTRY OF UKRAINE

Ukraine has favorable natural-climatic and organizational-technological conditions for the production and processing of dairy products. In modern conditions, the dairy industry in Ukraine is an important producer of essential for the human body important protein products, which are marked by biological value. The current stage of development of production relations in the dairy industry requires the development of effective mechanisms and approaches that would increase the efficiency of production and marketing, develop and implement a fundamentally new model of functioning of economic entities in this sector to stabilize production, create favorable investment conditions competitiveness in the consumer market, to provide the population with dairy products at the level of rational consumption norms.

The production of dairy products by Ukrainian enterprises by types by years is analyzed. Key players have been identified - processors in the national dairy market – 320 enterprises are engaged in milk processing in Ukraine, but almost 80 % of the market is controlled by 55 plants, a significant part of which are part of large holdings. Market shares of leading manufacturers do not exceed 7–10 %. 13 companies hold 62 % of the market. The rest of the market is shared between small companies and individual dairies.

The monitoring of procurement prices on the milk market in Ukraine and the dynamics of the quality structure of raw milk received by processing enterprises of Ukraine from agricultural enterprises were carried out. It is determined that the appropriate level of work of processing dairy enterprises and the pricing policy of the dairy market are influenced by natural factors - seasonality of raw milk production. During the year, milk production fluctuates due to the physiological characteristics of cattle, reaching maximum values in May-July and significantly decreasing in the winter months.

The structure of dairy production in Ukraine is estimated. The grouping of dairy producers in Ukraine was carried out. The list of leaders in the dairy industry includes not only Ukrainian milk processors, but also multinational companies that have established production in Ukraine.

Key words: dairy industry, dairy market, milk processors, procurement price, raw milk, dairy brands.

Постановка проблеми. Україна має сприятливі природнокліматичні і організаційно-технологічні умови для виробництва і переробки молокопродукції. У сучасних умовах молокопереробна галузь в Україні є важливим виробником незамінних для організму людини важливих білкових продуктів, які відзначаються біологічною повноцінністю. Сучасний етап розвитку виробничих відносин у молокопереробній галузі вимагає розробки дієвих механізмів і підходів, які б дали змогу підвищити ефективність виробництва і збуту продукції, опрацювати і впровадити принципово нову модель функціонування суб'єктів господарювання цього сектора з метою стабілізації виробництва, створити сприятливі інвестиційні умови, забезпечити конкурентоспроможність на споживчому ринку, забезпечити населення молочною продукцією на рівні раціональних норм споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі теоретичні та методичні аспекти розвитку молочної галузі, проблеми та закономірності ринку молочних продуктів, основні фактори його функціонування досліджувалися такими науковцями, як В. Бойко, С. Васильчак, Н. Голомша, Т. Дудар, Р. Дудяк, М. Ільчук, В. Липчук, В. Мамчур [1], Т. Мостенська М. Пархомець, В. Радько, І. Свідерська [2], О. Стець [3], С. Ткачук [4], О. Хоменко [5], В. Ціхановська [6], Г. Черевко, С. Шевельова, О. Шпичак та ін. Проте враховуючи, що в практичному плані ринок молокопродуктів динамічний, це вимагає більш

поглиблених досліджень суб'єктів господарювання, оцінювання їх фінансово-економічного стану і розвитку їх інституційно-економічного механізму.

Постановка завдання. Оцінка сучасного стану розвитку молокопереробної галузі України на основі комплексного аналізу фінансово-господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пріоритет конкурентоспроможного розвитку молокопереробної промисловості зумовлений метою переробки молочної сировини – виготовлення високоякісної продукції широкого асортименту з максимально можливим продовженням терміну зберігання і цінними властивостями для споживачів. Реалізація цієї мети дає змогу вирішувати важливі соціально-економічні питання на регіональному та державному рівнях. Зокрема, задовольняти різнобічний попит споживачів; розширювати ринки збуту молочної продукції; створювати додану вартість; сприяти мультиплікативному ефекту від залучення у розвиток галузей сільського господарства (рослинництво і тваринництво) підвищуючи добробут населення сільських територій; поповнювати оборотні активи як молокопереробних, так і сільськогосподарських підприємств; сприяти оптимальному режиму роботи всіх ланок організаційно-технологічного процесу інтегрованого виробництва молочної продукції. Кінцева мета всієї роботи молокопереробних підприємств – виробництво цінної для споживання молочних продуктів, які б відповідали вимогам ринку за якістю та ціною. Такий результат забезпечує комплексна система управління виробництвом, якістю, маркетингом та конкурентоспроможністю продукції молокопереробних підприємств, тому її розробка, впровадження і функціонування – основа для випуску високоякісної молочної продукції.

Важливим завданням молокопереробної галузі України є забезпечення внутрішньої потреби країни молочною продукцією за рахунок власного продукування: нарощування обсягів виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах відповідної кондиції, збільшення інноваційного технологічного обладнання для глибокої переробки молочної сировини і виходу більш різноманітного асортименту продукції, експорту та відмова від ввезення імпортованих молочних продуктів та їх заміників для внутрішніх потреб, з метою унеможливлення фальсифікації і демпінгування вітчизняної харчової промисловості. Саме тому виходом з вище зазначеного є розвиток конкурентоспроможності продукції молокопереробних підприємств.

Ринок молокопродуктів має доволі стійкі позиції, його стан суттєво впливає на інші ринки продуктів харчування. Ринок молочної продукції є соціально важливим, адже він у певній мірі заміщує для окремих малозабезпечених верств населення інші продукти харчування тваринного білкового походження (м'ясо і м'ясопродукти) і водночас не захищений від конкуренції з імпортом, у більшості випадків сумнівної якості. Нині вітчизняний ринок продуктів молочної продукції є достатньою мірою насиченим і характеризується достатньою кількістю переробних підприємств різної величини і спеціалізації, а також широким спектром асортименту, котрий вони випускають як з вітчизняної, так і з імпортованої сировини.

Специфіка ринку молочних продуктів тісно пов'язана з особливостями молока як біологічної продукції, що має унікальні натурально-природні та споживчо-товарні властивості: широкий спектр переробки, асортименту продукції та використання; сезонні та кон'юнктурні коливання надходження сировини, що впливають на завантаження виробничих потужностей молокопереробних заводів; велика кількість виробників молочної сировини, переробників та торговельних ринкових агентів на ринку.

Отже, важливим складовим елементом ринку молочної продукції є молокопереробна галузь, основним завданням якої є переробка продукції тваринництва з метою задоволення потреб населення у виробі з молока. Молокопереробна галузь є сполучною ланкою в ланцюжку руху товару між галузями тваринництва, котрі є виробниками молочної сировини і кінцевим споживачем. Вона формує споживчу цінність товару для кінцевих споживачів. Подальший розвиток молокопереробної галузі передбачає оцінку та аналіз потенціалу виробництва, маркетингової діяльності, випуску продукції та підвищення її конкурентоспроможності.

Тенденція останніх років в Україні свідчить про те, що для молокопереробної галузі характерними є наступні моменти:

- скорочення поголів'я великої рогатої худоби – основного постачальника молочної сировини;
- зменшення виробництва молока усіх видів;
- покращання якості молока, закупленого на переробку.

Відповідно до науково-обґрунтованих норм харчування кожна людина має споживати в середньому 380 кг (у перерахунку на молоко) молока і молочних продуктів, серед яких 120 кг молока у свіжому вигляді. Реально українці споживають 210 кг. Зарубіжний досвід свідчить про те, що в окремих країнах (Франція, Фінляндія, Польща та ін.) рівень споживання молока і молокопродуктів в розрахунку на одну особу населення перевищує 410 кг [4].

За даними Міжнародної молочної асоціації (IDF) споживання молочних продуктів на душу населення у світі складає приблизно 111,3 кг/на особу. Проте норми суттєво різняться. Наприклад, в Китаї, найбільшому імпортері молочних продуктів, вона складає 109,5 кг/рік. При цьому, реальна цифра складає лише 31,5 кг/особу. Це обумовлено, в першу чергу, тим, що традиція споживання молочних продуктів у китайців тільки формується та дефіцитом молочних продуктів на ринку. У той же час, в Індії норма споживання складає, як і в Китаї, 109,5 кг. При цьому реальне споживання становить 131 кг/особу, що на 21,5 кг перевищує норму. Норма споживання молока і молочних продуктів (у перерахунку на сире молоко) в

Новій Зеландії становить 600 кг/особу. Аналіз споживання молочних продуктів у розрізі товарних позицій, свідчить, що найбільше припадає на питне молоко від 116,3 кг на рік (Україна) до 0,57 кг (Філіппіни). Це, в першу чергу, обумовлено культурними особливостями. Споживання сиру у світі коливається від 17,8 до 0,22 кг для особи на рік. Лідерами у світі є Європейський Союз (17,8 кг) та США (16,6 кг). Найменше сиру споживають у Філіппінах – близько 220 г на рік, в Україні – 4,37 кг/рік. Лідером з споживання масла є Нова Зеландія з річним показником у 6,13 кг/особу, далі йде Білорусь – 4,64 кг/особу на рік. ЄС займає третє місце по споживанню масла – 4,26 кг [4].

Причинами скорочення споживання молочних продуктів в Україні є такі:

- втрата частини територій з декількома мільйонами споживачів;
- економічна криза, що зумовила падіння купівельної спроможності населення;
- зростання цін на молочні продукти;
- поширення анти трендів споживання молочних продуктів від промислових корів;
- необізнаність споживачів щодо корисності продукції та асортиментних груп.

Повноцінне функціонування ринку молока і молочної продукції залежить від кількості виробленої натуральної сировини, переробленої кінцевої продукції, асортименту, доходів і потреб споживачів.

Національний ринок молочної сировини в Україні представлений такими категоріями виробників: сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті селянські господарства. Так, обсяги виробництва молока як сировини у господарствах всіх категорій протягом 2005–2018 рр. скоротилися на 3823,4 тис. т. У господарствах населення виробництво молока за вказаний період зменшилось на 3650,4 тис. т, а в сільськогосподарських підприємствах спостерігається незначне коливання щодо нарощування обсягів виробництва даної продукції (табл. 1). Питома вага виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами в 2018 р. становила 27,3 %.

Таблиця 1

Динаміка виробництва молока в Україні, тис. т

Показник	Рік								Відхилення (+/-) 2018 р. до 2005 р.
	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Усі категорії господарств	13714,4	11248,5	11488,2	11132,8	10615,4	10381,5	10280,5	10064,0	-3650,4
У т.ч. сільськогосподарські підприємства	2582,5	2216,6	2582,5	2647,5	2669,2	2705,6	2765,7	2755,5	173,0
Господарства населення	11131,9	9031,9	8905,7	8485,3	7946,2	7675,9	7514,8	7308,5	-3823,4

Джерело: складено на основі [9]

За станом на 1 січня 2019 р. основними виробниками молочної сировини, тобто котрі за рік виробили більше 500 тис. т молока були Вінницька, Житомирська, Львівська, Полтавська, Харківська, Хмельницька та Чернігівська області. Сумарна частка цих областей у загальному виробництві молока становила 43,1 %, або 4334,6 тис. т (табл. 2).

Таблиця 2

Виробництво молока всіх видів у господарствах усіх категорій по Україні, тис. т

Регіон	Рік							
	1990	2000	2010	2015	2016	2017	2018	
Україна	24508,3	12657,9	11248,5	10615,4	10381,5	10280,5	10064,0	
Автономна Республіка Крим	890,4	402,6	348,0	-	-	-	-	
Області								
Вінницька	1276,9	654,9	836,1	838,4	853,6	851,3	824,8	
Волинська	848,1	458,2	450,2	425,2	412,4	411,9	391,1	
Дніпропетровська	1262,6	522,4	339,8	344,6	319,5	300,7	294,3	
Донецька	1193,0	472,9	339,1	227,9	192,8	190,2	186,4	
Житомирська	1123,9	656,3	578,3	578,4	566,6	547,7	553,3	
Закарпатська	375,1	360,3	391,8	358,1	320,4	325,2	346,0	
Запорізька	992,3	354,2	261,7	260,7	259,5	260,7	243,9	
Івано-Франківська	571,3	522,6	465,4	474,0	466,8	463,5	441,5	
Київська	1592,2	679,5	451,1	446,3	438,0	435,9	433,2	
Кіровоградська	871,0	385,0	343,1	310,6	307,7	305,6	307,6	
Луганська	887,2	318,4	284,4	158,7	123,8	124,8	127,0	
Львівська	1083,9	1032,0	656,2	571,2	543,2	528,3	506,7	
Миколаївська	743,4	346,8	364,0	343,8	341,6	342,2	324,6	
Одеська	987,4	532,4	403,8	385,3	363,3	348,6	334,8	
Полтавська	1316,1	588,7	701,4	794,5	796,5	792,4	762,1	
Рівненська	765,6	436,4	432,7	436,8	437,2	433,3	396,9	
Сумська	1024,7	479,6	430,5	417,6	414,6	416,0	410,5	
Тернопільська	808,3	505,6	416,7	460,7	453,5	451,4	449,6	
Харківська	1270,6	539,6	467,2	524,5	529,5	522,5	526,5	
Херсонська	799,0	320,1	305,9	300,0	296,1	293,3	284,4	
Хмельницька	1086,5	656,6	608,1	581,4	589,6	596,7	624,0	
Черкаська	1009,7	499,1	478,9	530,1	519,0	507,9	484,2	
Чернівецька	474,2	332,6	308,1	294,0	286,8	281,6	273,4	
Чернігівська	1254,9	601,1	581,1	552,6	549,5	548,8	537,2	

Джерело: складено на основі [9]

У таблицях 3–5 наведено обсяги виробництва молочних продуктів в Україні за період 2010–2018 рр.

Таблиця 3

Виробництво молока та вершків незгущених, тис. т

Регіон	Рік					
	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Україна	521,0	512,3	472,3	462,8	478,2	496,7
Автономна Республіка Крим	10,6
Області						
Вінницька	74,9	к*	к	91,6	к	90,0
Волинська	к	к	к	к	к	к
Дніпропетровська	54,8	43,4	41,4	46,3	49,8	52,7
Донецька	46,9	37,9	5,7	4,4	4,0	3,2
Житомирська	к	5,9	15,4	7,5	31,2	37,1
Закарпатська	к	–	–	–	–	–
Запорізька	13,2	10,8	10,2	9,8	9,4	8,1
Івано-Франківська	4,4	4,7	4,6	5,4	4,2	3,4
Київська	95,3	97,5	112,4	109,4	114,8	123,2
Кіровоградська	к	к	к	к	1,2	1,5
Луганська	8,8	8,3	2,2	2,9	1,9	1,6
Львівська	19,7	23,9	13,2	8,8	16,8	21,7
Миколаївська	9,2	16,0	10,9	10,3	8,8	7,8
Одеська	15,5	3,9	4,5	5,2	5,0	5,3
Полтавська	36,3	39,6	45,4	42,1	38,4	38,6
Рівненська	4,4	5,4	6,0	6,4	7,2	7,8
Сумська	16,5	к	к	к	к	к
Тернопільська	13,5	27,0	28,6	28,4	26,3	26,1
Харківська	34,6	26,4	30,5	29,7	26,4	22,5
Херсонська	8,4	к	к	к	к	к
Хмельницька	5,5	8,7	10,2	10,5	12,6	11,6
Черкаська	–	к	к	к	к	к
Чернівецька	–	0,2	0,3	0,6	0,5	к
Чернігівська	7,6	10,9	7,5	9,4	8,2	9,9

Примітка. к* – дані відсутні.

Джерело: складено на основі [9]

Згідно даних таблиці 3 відбулося падіння у виробництві молока та вершків незгущених у цілому по Україні протягом 2010–2018 рр. з 521 тис т до 496,7 тис. т, або на 4,7 %. Проте, окремі області України протягом розглянутого періоду зуміли наростити виробництво: Вінницька на 15,1 тис т, Житомирська на 37,1 тис. т, Київська на 27,9 тис. т, Тернопільська на 12,6 тис. т і Хмельницька на 6,1 тис. т.

Таблиця 4

Виробництво сиру за областями України, тис. т

Регіон	Рік					
	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Україна	185,8	105,0	96,6	86,5	94,3	97,0
Автономна Республіка Крим	0,9
Області						
Вінницька	8,1	9,3	10,1	8,1	9,4	10,6
Волинська	к	0,0	–	0,0	к	к
Дніпропетровська	0,7	1,4	1,1	1,0	1,3	1,0
Донецька	0,9	1,2	0,8	0,7	0,7	0,7
Житомирська	3,9	5,4	5,7	4,3	5,1	5,3
Закарпатська	к	к	к	к	к	к
Запорізька	6,5	0,5	0,4	0,3	0,2	0,3
Івано-Франківська	4,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Київська	1,2	2,1	2,2	2,2	2,8	3,6
Кіровоградська	1,3	0,1	0,1	0,3	0,7	0,3
Луганська	1,5	0,3	к	к	к	к
Львівська	0,6	0,3	к	к	к	к
Миколаївська	8,8	6,2	3,9	4,4	6,2	8,3
Одеська	2,0	0,7	0,6	0,9	1,2	1,1
Полтавська	40,4	11,5	8,5	5,1	3,9	4,5
Рівненська	14,7	13,2	16,0	17,1	17,2	16,7
Сумська	17,0	17,3	13,7	11,3	13,1	12,2
Тернопільська	6,0	4,3	3,8	3,1	2,6	2,7
Харківська	5,6	1,7	0,9	0,7	0,4	1,7
Херсонська	10,6	3,8	2,8	2,1	2,2	2,1
Хмельницька	11,7	3,4	2,7	2,8	4,0	3,8
Черкаська	20,9	15,2	14,9	15,6	15,4	14,6
Чернівецька	к	к	к	к	к	к
Чернігівська	15,9	7,0	7,6	5,7	7,1	6,8

Джерело: складено на основі [9]

За даними таблиці 4 виробництво сиру в Україні протягом 2010–2018 рр. зменшилося майже у 2 рази, з 185,8 тис. т до 97,0 тис. т, або на 47,8 %.

Таблиця 5

Виробництво молока і вершків коагульованих, йогурту, кефіру, сметани та інших ферментованих продуктів, тис. т

Регіон	Рік					
	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Україна	368,4	337,4	297,2	293,2	272,2	274,5
Автономна Республіка Крим	7,2
Області						
Вінницька	0,4	к	к	8,7	8,5	13,5
Волинська	к	к	к	к	к	к
Дніпропетровська	44,5	32,2	31,9	31,1	25,8	26,1
Донецька	43,1	33,6	2,7	2,0	1,8	1,4
Житомирська	8,0	4,9	4,4	4,2	4,1	4,2
Закарпатська	0,3	к	к	–	–	–
Запорізька	13,1	5,3	5,7	5,6	4,2	2,7
Івано-Франківська	3,0	3,3	2,8	2,8	2,7	2,4
Київська	57,0	74,7	79,5	75,5	74,1	73,3
Кіровоградська	к	к	к	к	2,0	к
Луганська	6,1	4,4	0,5	0,5	0,4	0,4
Львівська	40,2	25,2	14,5	16,0	17,6	23,1
Миколаївська	17,0	20,0	19,2	21,5	22,6	23,7
Одеська	3,6	3,1	3,4	3,8	3,7	3,4
Полтавська	32,8	33,8	33,9	31,0	27,6	28,2
Рівненська	2,7	3,7	3,6	3,9	4,9	5,3
Сумська	4,6	к	к	к	к	к
Тернопільська	8,2	17,6	20,2	19,8	17,2	18,1
Харківська	24,7	26,1	28,7	27,9	25,1	23,5
Херсонська	15,7	к	к	10,0	5,6	2,7
Хмельницька	2,4	2,5	3,4	3,1	4,1	3,7
Черкаська	к	к	к	к	к	к
Чернівецька	–	0,2	0,3	0,6	0,2	к
Чернігівська	4,9	5,3	4,9	4,6	3,2	2,8
Місто Київ	22,2	к	к	к	к	к

Джерело: складено на основі [9]

За даними таблиці 5 виробництво молочних продуктів в Україні протягом 2010–2018 рр. зменшилося з 368,4 тис. т до 274,5 тис. т, або на 25,5 %. Проте, окремі області України протягом розглянутого періоду зуміли наростити виробництво – Вінницька на 13,1 тис. т, Київська на 18,3 тис. т, Миколаївська на 6,7 тис. т, Рівненська на 2,6 тис. т, Тернопільська на 9,1 тис. т і Хмельницька на 1,3 тис. т.

Узагальнена інформація щодо виробництва молочної продукції молокопереробними заводами в Україні відображена у таблиці 6.

Таблиця 6

Виробництво молочних продуктів в Україні, тис. т

Продукція	Рік						Відхилення 2018 р. до 2010 р.	
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	(+/-)	%
Виробництво молока та вершків незгущених	521,0	512,3	472,3	462,8	478,2	496,7	-24,3	95,3
Масло вершкове	80,0	114,5	101,0	102,2	104,3	105	25	131,2
Виробництво сиру	185,8	105,0	96,6	86,5	94,3	97,0	-88,8	52,2
Йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки	368,4	337,4	297,2	293,2	272,2	274,5	-93,9	74,5

Джерело: складено на основі [9]

Переробкою молока в Україні займається 320 підприємств, проте майже 80 % ринку контролює 55 заводів, значна частина яких входить до складу великих холдингів. Частки ринку провідних виробників не перевищують 7–10 %. 13 компаній утримують 62 % ринку. Решту ринку розподіляють між собою дрібні компанії та одиничні молокопереробні заводи.

За останні роки закупівельна ціна на молоко від сільськогосподарських підприємств в Україні майже зрівнялася із середньою ціною на молоко в країнах ЄС. Основною причиною подорожчання молока стало зростання собівартості молочної продукції, а також зменшення її пропозиції на ринку. У зв'язку з цим ціна на молочну сировину зросла з 1127 грн/т у 2005 р. до 7602,4 грн/т у 2018 р. (табл. 7).

Таблиця 7

Заготівельна ціна на ринку молока в Україні, грн./т

Показник	Рік								Відхилення (+/-) 2018 р. до 2005 р.
	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Сільськогосподарські підприємства	1126,9	2938,7	3364,0	3588,4	4347,3	5461,8	7234,0	7602,4	6475,5
Господарства населення	1035,2	2563,4	3108,0	3189,9	3619,9	4351,4	5550,2	5995,8	4960,6

Джерело: складено на основі [9]

Різниця між заготівельною ціною на молоко від сільськогосподарських підприємств та господарствами населення становила у 2018 році 1606,6 грн/т.

На відповідний рівень роботи переробних молочних підприємств і на цінову політику молочного ринку мають вплив природні чинники – сезонність виробництва молочної сировини. Протягом року обсяги виробництва молока коливаються, що пов'язане з фізіологічними особливостями великої рогатої худоби, досягаючи максимальних значень у травні – липні і значно знижуючись в зимові місяці. Усе це відповідним чином відбивається на ціні закупівлі для молокопереробних підприємств. При використанні молочної сировини, котра надходить від сільськогосподарських підприємств коливання в обсягах пропозиції молока складає 30–33%, в господарствах населення залежність від сезонності сягає 65–70 %. Тобто спостерігається т. зв. «синусоїда цін», коли пік зниження припадає на червень-серпень – на ринку з'являються значні об'єми молочної сировини, а максимальний їх рівень спостерігається в листопаді-грудні, коли обсяги валового виробництва молока зменшуються, саме тоді товаровиробники молока можуть підвищувати ціну (табл. 8).

Таблиця 8

Середні ціни на молоко в Україні, реалізоване підприємствами, за місяць, тис. грн/т

Місяць	Рік					
	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Лютий	3094,2	3939,6	4076,2	5296,4	7633,0	7894,0
Березень	3078,6	3904,1	4369,9	5233,0	7290,5	7867,9
Квітень	2752,9	3592,3	4409,8	5166,0	6702,3	7467,2
Травень	2460,4	3318,5	4274,4	4953,8	6447,9	7088,8
Червень	2408,0	3214,9	4249,0	4711,9	6446,9	7027,4
Липень	2562,1	3375,5	4119,0	4721,5	6602,8	7056,7
Серпень	2827,3	3422,9	4151,6	4846,9	6900,5	7149,7
Вересень	3368,5	3421,5	4219,3	5301,9	7298,5	7521,9
Жовтень	3448,5	3654,5	4402,4	6049,6	7999,9	7894,3
Листопад	3338,7	3743,5	4730,8	6818,6	8115,4	8174,0
Грудень	3447,6	3861,6	5155,3	7499,3	8178,2	8259,2

Джерело: складено на основі [9]

Зростання цін на молочну сировину зросло протягом 2016–2018 рр. і пов'язані з низькою ефективністю виробництва молока більшості сільськогосподарських підприємств, зменшенням поголів'я стада дійних корів і домінуванням впливу особистих селянських господарств на ринку молока.

Виробництво молока і молокопродуктів характеризується певними особливостями, які пов'язані з властивостями молочної сировини: транспортабельність на невеликій відстані, непридатність до тривалого зберігання. Тому створення стабільних каналів реалізації є гарантією, що надходження молока на молокопереробні підприємства буде ритмічним, що забезпечить населення продуктами. Надходження молочної сировини на підприємства, що займалися її переробкою демонструє таблиця 9.

Таблиця 9

Надходження молочної сировини на підприємства, що займалися її переробкою, тис. т

Показник	Рік					
	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Загальне надходження	4793,2	4646,6	4251,2	4182,7	4348,3	4179,2
Куплено – усього	4737,2	4617,0	4089,8	3709,7	3927,8	3808,5
У тому числі у						
– підприємств	2193,0	2880,0	2743,7	2511,9	2688,5	2719,9
– господарств населення	2544,2	1737,0	1346,1	1197,8	1239,3	1088,6
Надійшло на перероблення молока, виробленого переробними підприємствами	13,9	22,7	23,6	32,1	24,6	25,0
Прийнято на давальницьких засадах	42,1	6,9	137,8	440,9	395,9	345,7

Джерело: складено на основі [9]

У зв'язку з тим, що відбулося зміщення сировинної бази молокопереробних підприємств в бік особистих господарств населення виявилось, виникли проблеми із закупівлею відповідної якості сировини і тому з'явилася потреба в посередницьких послугах при масштабній заготівлі молока.

Динаміка якості молочної сировини, котру закуповують молокопереробні підприємства для подальшої переробки відображено на рис. 1.

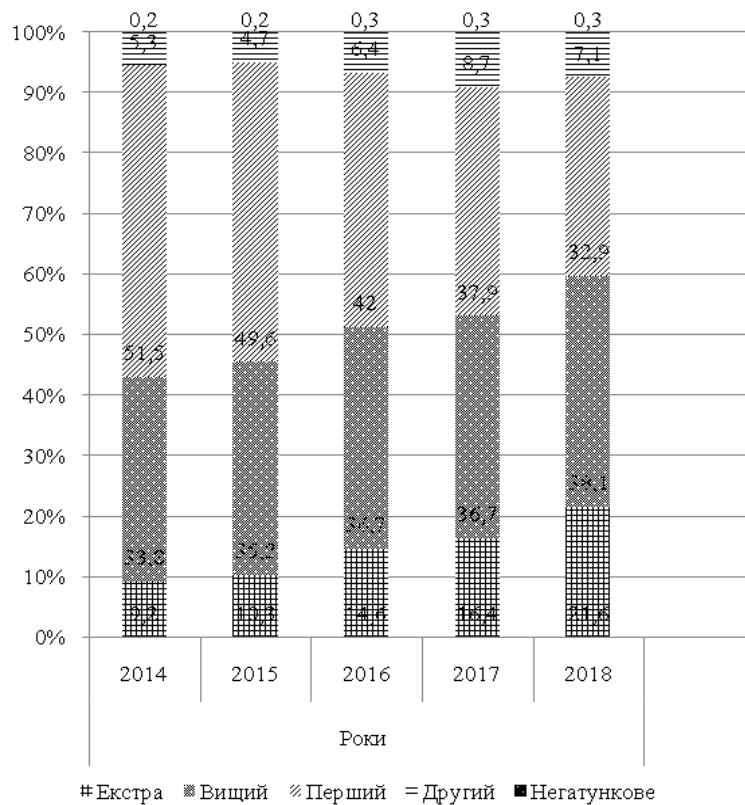

Рис. 1. Динаміка структури якості молочної сировини, %

Джерело: побудовано автором

Відмічається збільшення частки екстрагатунку. У 2018 році його надійшло на переробку на 31,7 % більше, ніж у 2017 р. і на 47,9 % більше, ніж у 2016 р. При цьому, постачальником такого молока на переробні підприємства є виключно сільськогосподарські підприємства. Динаміка структури якості молочної сировини, що надійшла на переробні підприємства України від сільськогосподарських підприємств відображена на рис. 2.

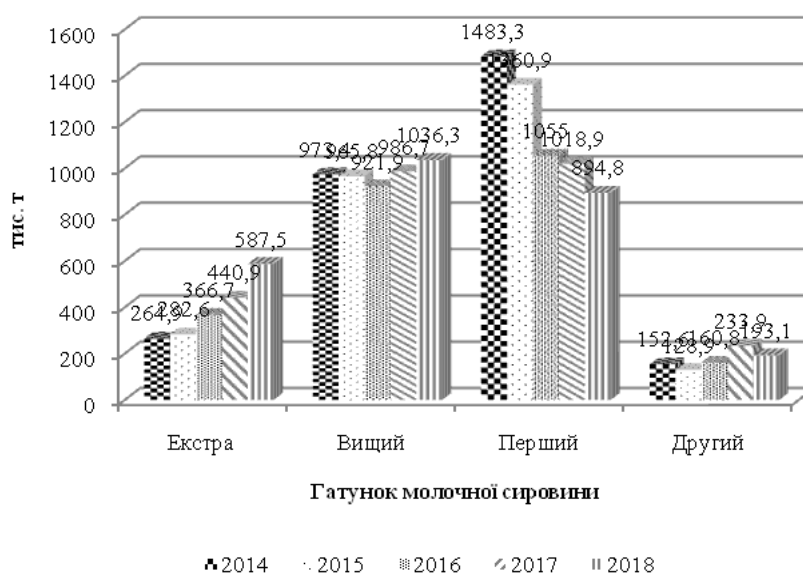

Рис. 2. Динаміка структури якості молочної сировини, що надійшла на переробні підприємства України від сільськогосподарських підприємств, тис. т

Джерело: побудовано автором

За якісними характеристиками сировини частка екстрагатунку у 2018 р. становила 587,5 тис. т, а це 21,6 % від загальної частки, вищого – 38,1 % – 1036,3 тис. т. Частка сировини першого гатунку склала 32,9 % – 894,8 тис. т, другого – 7,1 % – 193,1 тис. т.

Частка молока екстра та вищого гатунку за 2014–2018 роки значно зросла. Частка екстрагатунку у структурі надходження на переробку від сільськогосподарських підприємств зросла з 9,2 % до 21,6 %, а вищого – з 33,8 % до 38,1 %. В той же час зменшилося надходження молока першого гатунку – з 51,5 % до 32,9%. Загалом за підсумками 2018 року на молокопереробні підприємства України надійшло 4,18 млн т молока базової жирності, що на 3,9 % менше, ніж за відповідний період минулого року та на 10 % менше, ніж у 2014-му. Із загального обсягу закупленої переробними підприємствами сировини 2,72 млн т молока надійшло від сільськогосподарських підприємств (+1 % до 2017 р.; +12,4 % до 2014 р.), надходження від господарств населення склало 1,09 млн т (–12,2 % до 2017 р.; –37 % до 2014 р.). Як бачимо, загальна динаміка надходження на переробку зменшується за рахунок господарств населення. Зважаючи на те, що практично 96 % промислового молока іде на подальшу переробку, його в Україні не вистачає і господарствам потрібно активно працювати над його нарощенням.

Якість молока, закупленого в промислових господарствах покращилася. Особливо за екстрагатунком. Його частка у загальній структурі у 2018 р. зросла з 16,4 % до 21,6 % (587,5 тис. т), вищого гатунку – з 36,7 % до 38,1 % (1,036 млн т). Частка першого гатунку продовжує скорочуватися – 32,9 % проти 37,9 %.

Що стосується господарств населення, то найбільша частка, як і раніше, припадає на другий гатунок. Хоча й скоротилася з 87,2 % до 83 % (903,6 тис. т). Частка першого гатунку зросла з 8,9 % до 12,5 % (135,5 тис. т). Така динаміка, у подальшому буде змінюватися – частка другого гатунку буде скорочуватися, через нові законодавчі вимоги.

Загальна структура виробництва молочної продукції за 2017–2018 роки в Україні представлено на рис. 3–4.

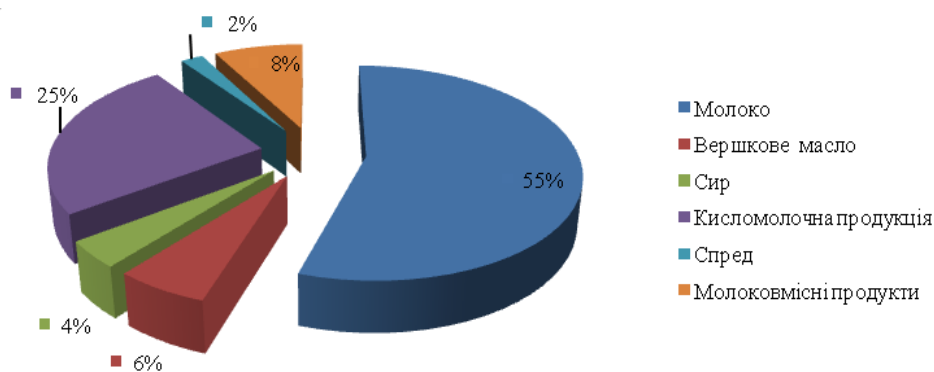

Рис. 3. Структура виробництва молочної продукції в Україні у 2017 році, %

Джерело: побудовано автором на основі [4, 6, 7]

Існування кризових тенденцій в економіці країни, важливість забезпечення населення молочною продукцією відповідно до раціональних норм їх споживання, структурна й географічна перебудова експорту визначають значимість аналізу ринку молочної галузі України [6].

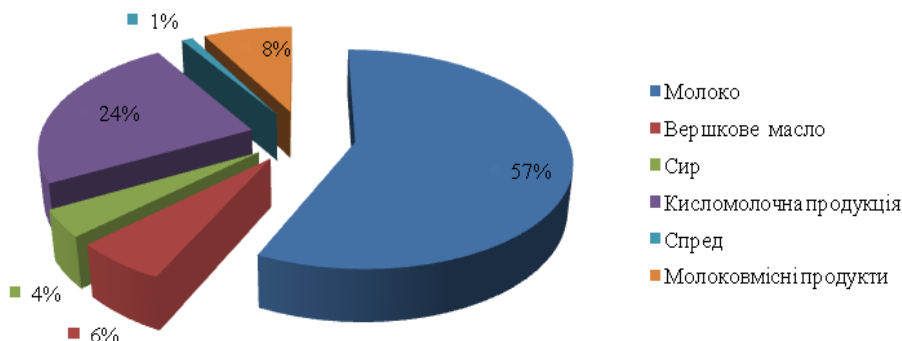

Рис. 4. Структура виробництва молочної продукції в Україні у 2018 році, %

Джерело: побудовано автором на основі [4, 6, 7]

Структура виробництва майже не змінилася протягом 2017–2018 років. Стабільними є частка групи «Вершкове масло» (6 %), «Сир» (4 %) та «Молоковмісні продукти» (8 %). Група «Молоко» у 2018 році становила 57 % від загального обсягу молочної продукції, а у 2017 році вона мала 55 %. Групи

«Кисломолочна продукція» та «Спред» у 2018 році зменшили свої частки до 24 % та 1 % порівняно із 2016 роком (25 % та 2 %), відповідно [6].

Конкуренція на вітчизняному ринку велика, тому що гравців молочної сфери є багато. Щороку фахівці аналізують діяльність кожного з них та складають списки рейтингів за результатами виготовленої, реалізованої продукції, або ж за думками та прихильністю покупців. На рис. 5 зображена структура часток найбільших гравців молочної продукції України у 2018 році.

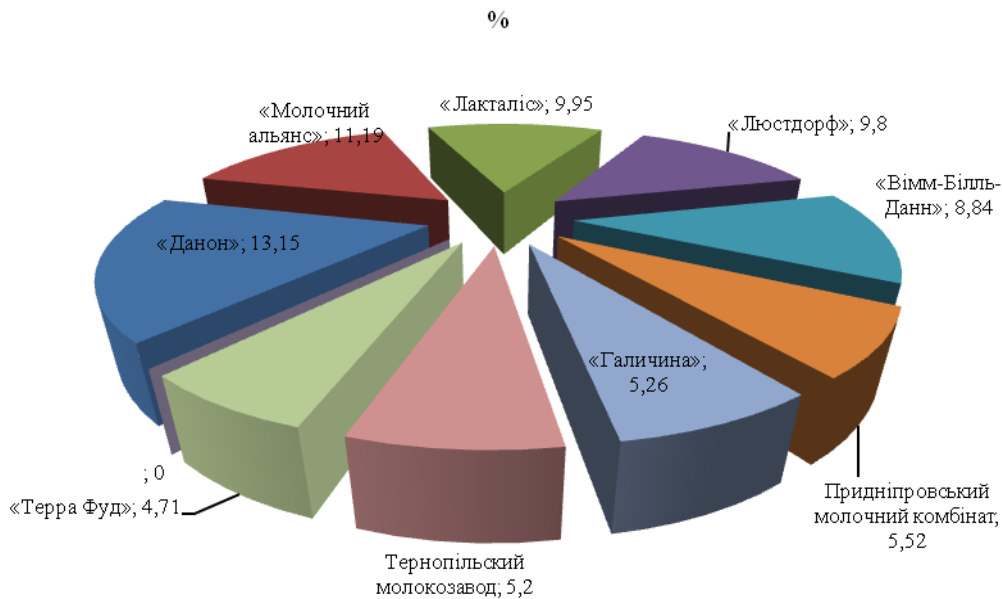

Рис. 5. Структура найбільших виробників молочної продукції країни у 2018 році, %

Джерело: побудовано автором на основі [6]

До найактивніших представників молочної продукції України увійшли такі фірми: «Данон», «Молочний альянс», «Лакталіс»; «Люстдорф»; «Вімм-Білл-Данн»; Придніпровський молочний комбінат; «Галичина»; Тернопільський молокозавод, «ТерраФуд», «Укрпродукт Груп», до складу якого входить ДП «Старокостянтинівський молочний завод» з торговою маркою «Вершковий Рай» та інші [7]. При цьому найбільше зростання порівняно з 2017 роком продемонстрували «Галичина» (+ 22 %), «Лакталіс» (+21 %), «Люстдорф» (+15 %) [7].

Зауважимо, що молочна промисловість України є надзвичайно потужна та налічує сильних, стабільних виробників, продукція яких оцінена за межами країни. Конкуренентне середовище змушує виробників систематично працювати над удосконаленням асортименту, прагнути впроваджувати нові молочні продукти, які користуватимуться попитом у споживачів. Тобто, на сучасному етапі розвитку молочної промисловості України спостерігається переважно нецінова конкуренція – конкурентна боротьба ведеться у сфері формування ефективної асортиментної політики – молочні виробники експериментують та виготовляють найрізноманітнішу продукцію, змішують смаки, начинки, добавки, тестують різний склад із поживними елементами тощо. Підприємства-виробники пропонують споживачам нову продукцію, що відповідає найсучаснішим світовим зразкам. Групування виробників молочної продукції в Україні зображена на рис. 6.

Перелік найбільших та найприбутковіших підприємств молочної промисловості на Україні за результатами 2018 року наведено у таблиці 10. До списку лідерів молочної галузі потрапили не тільки українські переробники молока, а й транснаціональні компанії, в яких налагоджено виробництво в Україні. У рейтингу зазначені окремі підприємства, торговельні марки, під якими виробляється молочна продукція та категорії продуктів, що виробляються.

За результатами 2018 року, найбільш прибутковою стала компанія «TerraFood», із загальною виручкою у 3,435 млрд грн «TerraFood» є лідером в Україні з виробництва фасованого вершкового масла і плавленого сиру та поставляє свою продукцію більш ніж в 30 країн. На другому місці за загальним обсягом реалізації молочної продукції є «Молочний Альянс». Свою продукцію компанія експортує в 35 країн. На третьому місці «Danone Україна» – провідна глобальна компанія, яка представлена в Україні двома напрямками бізнесу: молочна продукція та продукти дитячого харчування.

Компанія «TerraFood» презентує такі відомі торговельні марки молочної продукції: «Ферма», «Premiale», «Тульчинка», «Біла лінія», «Золотий резерв», «Щедра долина», «Хатинка», «Вапнярка», «Любий край». Група компаній «Молочний альянс» об'єднує підприємства з виробництва виробництва сирів, цільномолочної та кисломолочної продукції, підприємства зі збору та обробки молока та молочної

продукції. Продукція випускається під брендами «Пирятин», «Славія», «Яготинське», «Яготинське для дітей», «Златокрай».

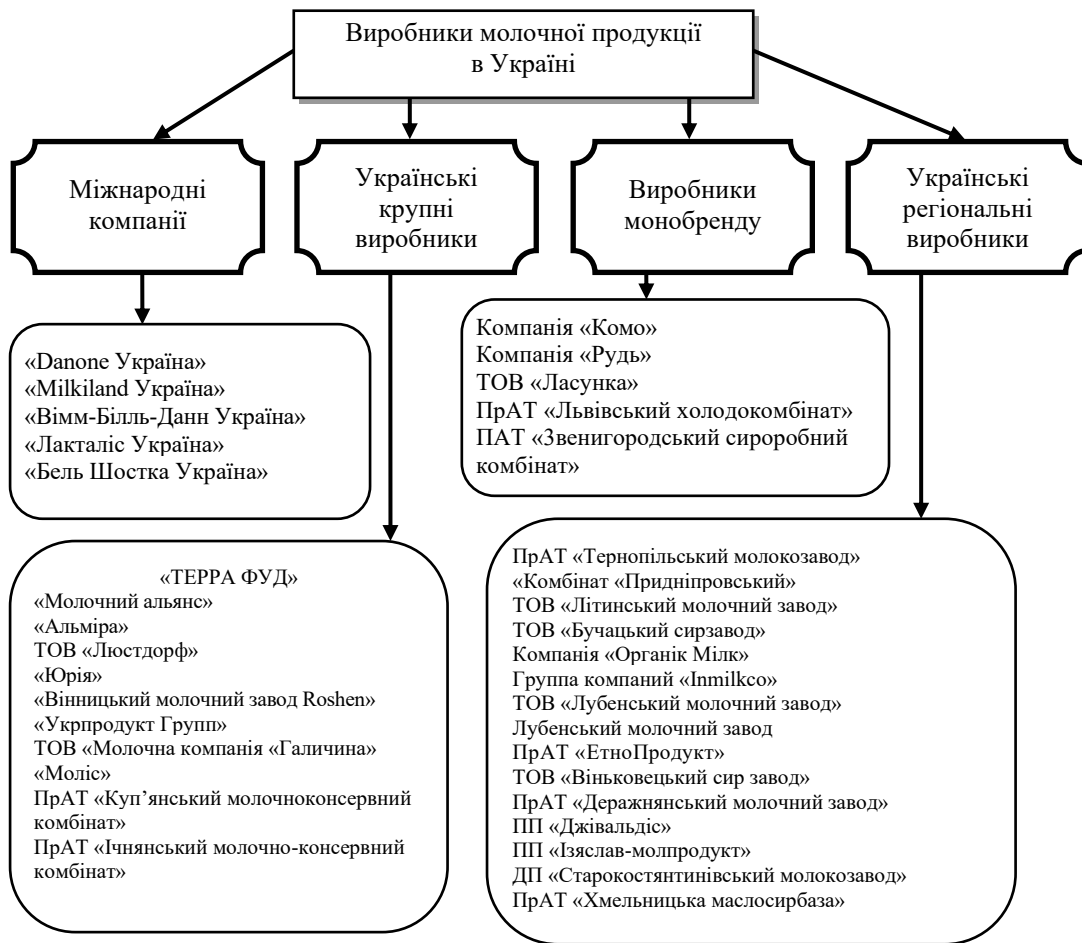

Рис. 6. Групування виробників молочної продукції в Україні

Джерело: узагальнено автором

Таблиця 10

Рейтинг найбільших молокопереробних підприємств України у 2018 р.

Назва підприємства	Торговельна марка	Вид продукції
«Danone Україна»	ТМ «Активія», «Актіміль», «Даніссімо», «Тьома», «Живинка», «Простоквашино», «Растішка»	Кисломолочна продукція, йогурти, десерти
«Молочний альянс»	ТМ «Яготинське», «Яготинське для дітей», «Пирятин», «Славія»	Кисломолочна продукція, масло, сири, йогурти, десерти
«Лакталіс Україна»	ТМ «President», «Дольче», «Lactel», «Фанні», «Локо Моко»	Кисломолочна продукція, десерти, йогурти, сири
«Люстдорф»	ТМ «Селянське», «На здоров'я», «Бурьонка», «Тотоша», «Весела Бурьонка», «Смачно Шеф»	Кисломолочна продукція, масло, вершки, сухе молоко
«Вімм-Білл-Данн Україна»	ТМ «Слов'яночка», «Чудо», «Ромоль», «Смаченький», «Агуша»	Кисломолочна продукція, масло, десерти, йогурти
«Придніпровський молочний комбінат»	ТМ «Злагода», «Любимчик»	Кисломолочна продукція, масло, десерти
«Галичина»	ТМ «Галичина», «Мої корівки», «Молочар»	Кисломолочна продукція, масло, йогурти
«Тернопільський молокозавод»	ТМ «Молюкія»	Кисломолочна продукція, масло, йогурти
«TerraFood»	ТМ «Ферма», «Тулчинка», «Біла лінія», «Premiale», «Любий край»	Кисломолочна продукція, масло, сири, йогурти
«Альміра»	ТМ «Гадяч сир», «Молочні дари», «Омка», «Гадяч молоко»	Кисломолочна продукція, масло, сири,
«Кома»	ТМ «Кома»	Сири
«Житомирський маслозавод»	ТМ «Рудь»,	Кисломолочна продукція, масло, морозиво
«Milkiland Україна»	ТМ «Добряна», «Latter», «Коляда»	Кисломолочна продукція, масло, сухе молоко
«Юрія»	ТМ «Волошкове Поле»	Кисломолочна продукція, масло, йогурти, десерти
«Вінницький молочний завод Roshen»	ТМ «Roshen»	Сухе молоко, сухі вершки, масло, сири
«Укрпродукт Групп»	ТМ «Наш молочник» ТМ «Mulendam», «Вершкова Долина», «Народний продукт»	Кисломолочна продукція, масло, сири

Продовження таблиці 10

Назва підприємства	Торговельна марка	Вид продукції
ДП «Старокостянтинівський молокозавод»	ТМ «Наш молочник» ТМ «Mulendam», «Вершкова Долина», «Народний продукт»	Кисломолочна продукція, масло, сири
«Куп'янський молочноконсервний комбінат»	ТМ «Заречье», «Молочна Слобода», «Насолода»	Кисломолочна продукція, масло, йогурти, згущене молоко
«Ласунка»	ТМ «Ласунка»	Морозиво
ПрАТ «Хмельницька маслосирбаза»	ТМ «Вершковий рай»	Кисломолочна продукція, сири, масло
ПП «Джівальдіс»	ТМ «Джівальдіс»	Кисломолочна продукція, масло, сиркова маса
«Бель Шостка Україна»	ТМ «Шостка», «Весела корівка», «Кігі»	Сири
«Львівський холодокомбінат»	ТМ «Лімо»	Морозиво
«Ічнянський молочноконсервний комбінат»	ТМ «Ічня», «Milada», «MamaMilla»	Згущене молоко
ПрАТ «Деражнянський молочний завод»	ТМ «Здоровий світ»	Кисломолочна продукція, сири, масло, цільномолочна продукція
«Звенигородський сироробний комбінат»	ТМ «Звенигора»	Кисломолочна продукція, сири, масло
«Моліс»	ТМ «Моліс», «Молочний пан», «Моліка»	Кисломолочна продукція, масло, сири, десерти
«Літинський молочний завод»	ТМ «Білозгар»	Масло, сири

Джерело: [4, 6, 7]

Так, наприклад ТМ «Яготинське» налічує 15 асортиментних груп і 95 асортиментних позицій. Молочні продукти для малят віком від 6 місяців до 3-х років виготовляються під ТМ «Яготинське для дітей», котра налічує 7 асортиментних груп і 21 асортиментну позицію. ТМ «Пирятин» налічує 5 асортиментних груп і 74 асортиментні позиції. ТМ «Славія» налічує 13 асортиментних груп і 76 асортиментних позицій.

Група компаній «Молочний альянс» презентує на ринку дитячий бренд «Хопси». Молочна продукція ТМ «Хопси» – питні йогурти з наповнювачами «Полуниця», «Персик» та «Банан» – орієнтована на дітей віком від 3-х років. ТМ «Хопси» налічує 3 асортиментні групи і 11 асортиментних позицій.

В Україні міжнародна група компаній «Данон» є виробником і дистриб'ютором широкого асортименту продуктів харчування. Виробничі потужності компанії представлені заводами «Галактон» (у м. Вишневе), «Данон Дніпро» (у м. Херсон) і «Данон Кремез» (у м. Кременчук). Продукція компанії випускається під такими торговими брендами: «Активіа», «Актімель», «Живинка», «Простоквашино», «Простоквашино для малят», «Растішка», «Актуаль», «YoPro», «Даніссімо», «PawPatrol», «Frozen», «Avengers», «Apro». Компанія «Люстдорф» виготовляє понад 100 найменувань молочної продукції під торговими марками: «Селянське», «На здоров'я», «Бурьонка», «Смачно шеф», «Весела бурьонка», «DespicableMe», «Мяумілк», «ІдеальНемолоко».

ДП «Лакталіс-Україна» представлена на ринку двома потужними виробництвами у м. Миколаїв та м. Павлоград та відомими брендами: «Président», «Lactel», «Лактонія», «Локо-Моко», «Дольче», «Фанні», «Гальбані», «Societe». Асортимент продукції ДП «Лакталіс-Україна» налічує понад 30 асортиментних груп та більше 200 асортиментних позицій.

Важливим гравцем на ринку новинок та інновацій серед молочних виробників є ПрАТ «Тернопільський молочний завод», що випускає продукцію під ТМ «Молокія». Асортимент ТМ «Молокія» налічує 9 асортиментних груп: «Айран», «Вершки», «Йогурт» (складається з 3-х підгруп), «Кефір» (складається з 2-х підгруп), «Масло», «Молоко», «Казкове молоко», «Сир» та «Сметана». Загальна кількість асортиментних позицій в усіх групах – понад 60 асортиментних позицій.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, ринок молочної продукції України представлений широким спектром виробників, що працюють над поліпшенням та оновленням асортименту. Зважаючи на це молочна галузь України має значні перспективи розвитку. Молочні виробники активно працюють у напрямку інновацій, підтримують сучасні харчові напрямки, що стосуються еко-продукції, додавання фруктів та злакових наповнювачів, виготовляють спеціальну безлактозну продукцію. Вітчизняний ринок молокопродуктів постійно удосконалюється. Лідери – компанії молочного ринку «DanoneУкраїна», «Молочний альянс», «Лакталіс Україна», «Люстдорф», «Вім-Білл-Данн Україна» займають 50 % ринку. Однак, в інших виробників є шанс знайти свою нішу при наявності професійних кадрів, солідних рекламних бюджетів і якісної сировинної бази. Таким чином, сучасна молочна галузь України – це висококонкурентне середовище, яке представлено як вітчизняними гравцями, так і світовими молочними брендами, із надзвичайно широким асортиментом як традиційної, так і абсолютної нової продукції, а також зі значними перспективами розвитку.

Література

1. Мамчур В.А. Інституційно-економічний механізм розвитку ринку молока і молокопродуктів / В.А. Мамчур // Економіка АПК. – 2017. – № 4. – С. 41–49.

2. Свідерська І.М. Удосконалення системи управління фінансовими ресурсами вітчизняних молокопереробних підприємств / І.М. Свідерська, О.О. Варченко // *Інноваційна економіка*. – 2017. – 9-10 [71]. – С. 118–124.
3. Стець О.М. Інновації у сфері маркетингу як фактор підвищення конкурентоспроможності вітчизняних молокопереробних підприємств / О.М. Стець, Є.В. Крикавський, Н.С. Косар // *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Логістика. – 2014. – № 789. – С. 55–63.
4. Ткачук С.П. Розвиток ринку молока та молокопродуктів України в умовах його адаптації до вимог Європейського Союзу / С.П. Ткачук // *Біоресурси і природокористування*. – 2015. – Т. 7. № 1/2. – С. 145–151.
5. Хоменко О.А. Аналіз ідентифікації ознак механізму управління фінансовою безпекою молокопереробних підприємств / О.А. Хоменко // *Економічний дискурс*. – 2019. – № 1. – С. 63–69.
6. Ціхановська В.М. Стан та перспективи розвитку ринку молока та молочних продуктів України / В.М. Ціхановська // *Економіка. Управління. Інновації*. – 2016. – № 1(16). – С. 61–64.
7. Гурська І.С. Функціонування вітчизняного ринку молока та молочних продуктів / І.С. Гурська, М.М. Лук'янова // *Інноваційна економіка*. – 2019. – № 3-4 [79]. – С. 30–39.
8. Putsenteilo P., Nyanko V., Karpenko V. Trajectory of marketing function – from traditions to innovations. *European Journal of Management Issues*. 2018. 26 (3-4). pp. 103–113.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.10.2020).

References

1. Mamchur, V.A. (2017), “Institutional and economic mechanism of milk and dairy products market development”, *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 41-49.
2. Sviderska, I.M. and Varchenko, O.O. (2017), “Improving the financial resources management system of domestic dairy enterprises”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 9-10, pp. 118 – 124.
3. Stets, O.M., Krykavskiy, Ye.V. and Kosar, N.S. (2014), “Innovations in the field of marketing as a factor of increasing the competitiveness of domestic dairy companies”, *Visnyk natsionalnoho univertsytetu «Lvivska politexnika»*, no.789, pp. 55-63.
4. Tkachuk, S.P. (2015), “Development of the market of milk and dairy products of Ukraine in the conditions of its adaptation to the requirements of the European Union”, *Bioresursy i pryrodokorystuvannia*, Vol. 7, no. 1-2, pp. 145-151.
5. Khomenko, O.A. (2019), “Analysis of identification of features of the mechanism of financial security management of dairy enterprises”, *Ekonomichnyi dyskurs*, no. 1, pp. 63-69.
6. Tsikhanovska, V.M. (2016), “State and prospects of development of the dairy market of dairy and dairy products of Ukraine”, *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, no 1(16), pp. 61-64.
7. Hurska, I.S. and Lukianova, M.M. (2019), “Functioning of the domestic market of milk and dairy products”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 3-4, pp. 30-39.
8. Putsenteilo, P., Nyanko, V., and Karpenko, V. (2018), “Trajectory of marketing function – from traditions to innovations”. *European Journal of Management Issues*, no. 26 (3-4), pp. 103-113.
9. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date 11.10.2020).

Надійшла / Paper received: 14.10.2020

Надрукована / Paper Printed : 02.11.2020